# *Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesine Aydın Merkezli Bakış: Ütopya Arayışındaki Yaralı Bir Bilinç Örneği Olarak Şevket Süreyya Aydemir*

*Nurdan GÜVEN TOKER*

Dr. Öğr. Üyesi, Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul

E-Mail: nurdanguven@halic.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4868-0717

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13.09.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2022

**ÖZ**

GÜVEN TOKER, Nurdan, **Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesine Aydın Merkezli Bakış: Ütopya Arayışındaki Yaralı Bir Bilinç Örneği Olarak Şevket Süreyya Aydemir**, CTAD, Yıl 18, Sayı 35 (Bahar 2022), s. 481-508.

Erken Cumhuriyet döneminin modernleşme dinamiğine farklı bir perspektiften bakabilmeyi amaçlayan bu çalışmada, kişisel ve toplumsal yaşam deneyimlerini analiz çerçevesine dahil ederek tarihsel kişilerin eylem ve kararlarını farklı kavrayış modelleri ile incelememize olanak sağlayan biyografik çalışma metodu kullanılmıştır. Çalışmanın öznesi 1930'lar Türkiye'sine damgasını vurmuş Kadro Hareketi'nin ideoloğu olmasının yanı sıra tarihi şahsiyetler üzerine yazmış olduğu hacimli monografileri ile Cumhuriyet dönemi Türk siyasi düşüncesinin önde gelen aydınlarından

Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976) olmuştur. Bireyden yola çıkarak toplumu anlamaya yönelik bulgular elde edebilmek amaçlandığından Erken Cumhuriyet dönemi devlet adamları ve aydınlarının modernleşme anlayışlarını betimleyebilmek maksadı ile Nilüfer Göle tarafından ifade edilen "yaralı bilinç" ve Şerif Mardin tarafından sunulan "ütopyacı bilinç" kavramlarından faydalanılmıştır.

*Anahtar Kelimeler:* Şevket Süreyya Aydemir, Kadro Dergisi, Tek Parti Dönemi, Yaralı Bilinç, Ütopyacı Aydın.

**ABSTRACT**

GÜVEN TOKER, Nurdan, **An Intellectual-Centered Perspective on the Modernization of the Early Republican Period: Şevket Süreyya Aydemir as an Example of Wounded Consciousness in Search of Utopia**, CTAD, Year 18, Issue 35 (Spring 2022), pp. 481-508.

In this study, which aims to investigate the dynamics of modernisation of the Early Republican period from a different perspective, a biographical working method, which enabled us to examine the actions and decisions of historical personalities via different comprehension models by incorporating personal and societal experiences into the framework of analysis, was used. The subject of the study was Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976), one of the prominent intellectuals of the Republican period Turkish political thought with his voluminous monographies on historical personalities along with being the ideologue of the Kadro movement, which made its mark in Turkey of the 1930s. Given the objective of the study is obtaining findings to understand the society on the basis of individuals, the concepts of "wounded consciousness" denoted by Nilüfer Göle and "utopian consciousness", which was put forward by Şerif Mardin, were utilized to describe the mentality of modernisation of the Early Republican period politicians and intellectuals.

*Keywords:* Şevket Süreyya Aydemir, The "Kadro" Journal, Single Party Period, Wounded Consciousness, Utopian Intellectual.

## Giriş

Savaşların, göçlerin, salgın hastalıkların, ekonomik krizlerin, teknolojik gelişmelerin yarattığı büyük kitlesel etkilerin yanında göreli olarak küçük bir yer teşkil ediyor olsalar da bireysel yaşam öykülerinin toplumsal dönüşümleri anlama sürecinde cezbettiği merak her geçen zaman daha da artmaktadır. Hatta Carlye, iddialı bir önermeyle, tarihin ancak "büyük adamların biyografileri"

üzerinden okunabileceğini savunmuştur.[1] Sadece büyük kararların arkasındaki siyasi liderler ve çeşitli düşünce akımlarının ideologları değil, sıradan bireylerin tecrübeleri de tarih, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerdeki araştırmacılar için önemli bilgi kaynakları haline gelmiştir. Bu durumun önemli nedenlerinden biri, her bireysel yaşam öyküsünün aynı zamanda bir sosyal ağın hikayesi olması, biyografi çalışmasının amacının da sadece bireyi değil, toplum içindeki bireyi anlamak olmasıdır. Bireyin incelenmesi sosyal, kültürel, ekonomik veya etnik ağların nasıl oluştuğu, yaşamını nasıl devam ettirdiği veya çözüldüğü, sınırlarının ne olduğu, sınırlar arasında geçişlerin mahiyetleri gibi konuların araştırılmasını kolaylaştırır.[2] Bu türden konulara Giddens'ın yapılanma kuramı perspektifinde bakıldığında biyografilerin rolü daha da anlam kazanmaktadır.[3]

Biyografi çalışmalarının tarih yazımı içindeki rolü, birer bilgi kaynağı olmanın ötesine geçmekte ve tarihsel dönemlerin, olayların ve kararların farklı bakış açıları ile incelenebilmesine olanak sağlayan kavrayış modelleri sunabilmektedir. Biyografilerin sunduğu kavrayış, örneğin, devlet başkanları gibi liderlerin siyasi rollerinin yanında, eşi ve çocukları ile ilgilenen, kararlar karşısında endişelenen, aynı anda birçok işin üstesinden gelmeye çalışan insanlar olduklarını bize hatırlatır.[4] Kişisel ve toplumsal yaşam deneyimlerinin analiz çerçevesine katılmasıyla elde edilen bu türden kavrayış modelleri, özü itibariyle bireysel yaşam öykülerini amaç edinmeyen siyasi tarih, düşünce tarihi türünden çalışmaların da metodolojik bir parçası haline gelebilmektedir. Düşünce tarihi kapsamında yapılan çalışmalar açısından bakıldığında, düşünürlerin ortaya koyduğu fikirlerin arkasındaki bilişsel yapıları ve psikolojik motivasyonları ön plana çıkararak bu fikirlere yönelik yargılamalarımızı farklı bir zeminde yapabilmemize olanak tanımaktadır. Bu çalışmada da Erken Cumhuriyet döneminin düşünce atmosferine biyografi metodolojisinin sunduğu farklı kavrayış modelleri ekseninde bakmak amaçlanmaktadır.

---

[1] Thomas Carlyle, *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History,* Ed. David R. Sorensen and Brent E. Kinser, Yale University Press, London, 2013, s. 30.

[2] Simone Lässig, "Modern Tarihte Biyografi-Biyografide Modern Tarihyazımı", Çev. Canan Özkılıç, *Otur Baştan Yaz Beni*, Ed. Abdülhamit Kırmızı, Küre Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2019, s. 52; İlhan Tekeli, *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 193-194.

[3] Giddens, sosyal yapıların bireyin eylemlerini belirlediği varsayımını ileri taşıyarak, bireylerin arzularını toplumsal yapıyı dikkate alarak gerçekleştirmeye çalıştığını fakat bireysel arzuların birikerek yapıyı değiştirebileceğini ileri sürmüştür. Anthony Giddens, *The Constitution of Society*, Polity Press, 2nd Editon, Cambridge, 1986.

[4] Barbara Caine, *Biyografi ve Tarih,* Çev. Müge Sözen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1-2.

Çalışmanın öznesi olarak, tarihsel dönemlerin anlaşılmasında biyografinin önemine inanan ve Türk siyasal hayatında önemli roller üstlenmiş kişilerin hacimli monografilerini kalem almış olan Şevket Süreyya Aydemir[5] seçilmiştir. Aydemir'in söz konusu amaç doğrultusunda örnek olarak alınmasının temel nedeni, 1930'lu yıllarda yayınladığı İnkılap ve Kadro isimli eseri ve Kadro dergisi etrafında sunduğu görüşlerinin, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yürütülen devrim sürecini bir düşünce sistemi haline getirme amacı taşımasıdır. Bunun yanında, bireysel yaşam öyküsünün, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış döneminin toplumsal alandaki travmatik etkilerini yakından deneyimlemek bakımından kurucu dönemin Atatürk gibi önemli aktörlerinin yaşam öyküleri ile önemli benzerlikler taşımasıdır. Buradan hareketle, kurucu elitlerin tek parti yönetimi, radikal sekülerleşme gibi Aydemir'in de Kadro dergisinde savunduğu kimi tercihlerinin arkasındaki bilişsel motivasyonlara dair çıkarımlar yapabilmemize olanak sağlayacak ipuçları elde edebilmek amaçlanmaktadır. Son olarak, Kurtuluş Kayalı'nın Kadro hareketinin sadece tarihin belirli bir döneme damgasını vuran entelektüel bir hareket değil, Cumhuriyet tarihi içerisinde zaman zaman nükseden bir bilinç durumu olduğu yönündeki tespitiyle, elde edilen bulguların çok daha geniş bir sosyal çevreyi anlamak için faydalı olacağı söylenebilir.[6]

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin düşünsel atmosferinde edindiği yer sebebi ile Aydemir ve Kadro hareketi çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların ağırlıklı bir bölümünde Aydemir'in yaşam deneyimleri analiz çevresine dahil edilmeden, Kadro dergisi ekseninde sunduğu görüşlerine odaklanılmıştır ve düşünceleri seçkinci otoriterizmi savunması gibi nedenlerle çeşitli eleştirilere konu olmuştur.[7] Bireysel yaşam deneyimlerini dikkate alan çalışmalar ise özellikle çocukluk ve gençlik döneminin travmalarına işaret ederek Aydemir'in tercihlerinin altında yatan psikolojik faktörlerin önemine dikkat

---

[5] Şevket Süreyya 1934 yılında soyadı kanunun kabul edilmesi ile Aydemir soyadını almıştır. Kanun öncesi eserleri Şevket Süreyya olarak geçse de çalışmada bütünlük olması açısından kendisinden Aydemir olarak bahsedilecektir.

[6] Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyası'nın Bunalımı*, İletişim Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2017, s. 25.

[7] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 151; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Cumhuriyet'in Harcı I: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2010, s. 449-484; Ufuk Özcan, "Kadro Hareketi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt III, Sayı 3, 1992, s. 97-130; Mustafa Türkeş, "Kadro Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2007, s. 464-476; Zafer Toprak, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2020, s. 224-231; Kayalı, *age.*, s. 15-26.

çekmiştir.[8] Bu çalışmada kişisel yaşam deneyimleri analiz çerçevesine dahil edilmekle birlikte daha geniş bir perspektifle yorumlanarak, Erken Cumhuriyet döneminin kurucu elitlerinin tercihlerine ışık tutabilecek bulgular elde edebilmek amaçlanmaktadır.

Çalışmada bireyden yola çıkarak topluma dair çıkarımlar elde edebilmek amaçlandığından kullanılan kavrayış modeli de bu doğrultuda inşa edilmeye çalışılır. Bu kapsamda aydınlar ve devlet adamlarının Erken Cumhuriyet Cönemi modernleşmesinin şekillenişindeki rollerini betimleyebilmek için Şerif Mardin tarafından kullanılan "ütopyacı bilinç" ve Nilüfer Göle tarafından kullanılan "yaralı bilinç" kavramlarından faydalanılmıştır. Mardin, kullandığı ütopyacı bilinç kavramını Mannheim'ın ideoloji ve ütopya arasında yaptığı ayrım üzerine kurgulamıştır. Mannheim'ın ideoloji ve ütopya çözümlemesinin ise iki temel ayağı bulunmaktadır. Öncelikle, ütopyalar ve ideolojiler müşterek olarak içinde bulundukları tarihsel-toplumsal varoluşun ötesine geçmeye çalışan aşkın tasarılardır. İkinci olarak ideolojiler, içinden çıktıkları sosyal gerçekliği dönüştürmeye çalışmaz ve geçmişle bir şekilde bağlarını devam ettirirlerken, ütopyalar bu sosyal gerçekliği dönüştürmeye çalışan tasarılardır. Bu sebeple ideolojiler Mannheim'ın kaleminde gerçekleşmeyecek tasarılar olarak kalırken, ütopyalar, yaygın kanaatin aksine, kendini gerçekleştirme potansiyeli yüksek tasarılar olarak geçer. Örneğin, serfliğe dayalı bir toplumda Hıristiyanlığın insanlık sevgisi tasarımı, iyi niyetli ve varoluş açısından aşkın olmakla birlikte gerçekleşmesi mümkün olmayan ve bu anlamda da ideolojik bir tasarımdır.[9]

Mannhiem'ın tanımlamasından yola çıkarak Mardin de ütopyayı, yeryüzünde bir cennet arayışı ekseninde, aradığımız, arzuladığımız ve özlediğimiz ilkeleri hayata geçirerek ideal toplumu hedefleyen ve yansıtan bir proje olarak tanımlamakta, sosyal gerçekliği aşma çabasının ve gerçekleşebilme potansiyelinin ayırt edici niteliği olduğunu vurgulamaktadır. Mardin bu noktada ütopyacı kişinin niteliklerini de ortaya koymaya çalışır. Ütopyacı kişi, arayış

---

[8] Sedat Gencer, "Kimliğin Bir Belirleyeni Olarak Göç ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uzanan Süreçte Bir Göçmen Çocuğu Olarak Şevket Süreyya Aydemir'in Hikayesi", *Göç ve Kültürel Etkileşim*, Sebahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019; Murat Belge, *Militarist Modernleşme: Almanya Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2012, s. 547-549; François Georgeon, "Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2007, s. 23-36; Metin Çulhaoğlu, "Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam", *Toplum ve Bilim*, Sayı 78, Güz 1998, s. 92-102; Cennet Ünver, "Şevket Süreyya Aydemir", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2007, s. 466-473; Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

[9] Karl Mannheim, *Ideology and Utopia*, Routledge and Kegan Paul Ltd., London, 1954, s. 175-176.

içerisindedir ve içinde bulunduğu sosyal gerçekliği topyekûn değiştirmek gibi bir idealle hareket eder. Bununla birlikte ütopyacı, gelecek tasarımını toplumun gerçeklerinden habersizce inşa etmez. Ortaya koyduğu düşüncenin ütopik olması, yani gerçekleşebilir bir ideal ortaya koyabilmesi, aşmaya çalıştığı sosyal gerçekliği tanıyabilmesi ile doğru orantılıdır.[10] Bu eksende Mardin, Türkiye'nin modernleşme sürecini açıklarken entelektüalizm ile ütopya arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu korelasyonun temelinde, toplumun gerçekliklerini iyi anlayabilecek, dünyayı geniş bir perspektiften değerlendirebilecek, böylelikle gerçekleştirilebilir bir gelecek inşa edebilecek ütopyacı bilinçlerin, entelektüel bir gelişim sürecinin yokluğunda ortaya çıkamayacağına dair beslediği kuvvetli inancı yatmaktadır. Mardin, entelektüel gelişimin, her bireyi bir ütopyacı yapamadığının da farkındadır. Örneğin, kendisine göre, Atatürk ütopyasını gerçekleştirebilen ender liderlerindendi fakat çevresindeki bürokratik zümre bu ütopyayı anlayabilecek kavrayıştan yoksundu. Bu sebeple düşünceleri halk katına, çoğu zaman, bürokrasinin filtrelerinden geçtikten sonra grotesk bir formda ulaşırdı.[11] Mardin'in Erken Cumhuriyet Dönemi devlet adamlarına ve aydınlarına yönelttiği eleştiriler, ütopyacı zihinlerin, dönüştürülmeye çalışılan toplumu tanıyabilmek ve gerçekliklerinin farkında olmak gibi kendilerini ayrıcalıklı kılan başka niteliklere de sahip olması gerektiği yönündeki inancını zımni bir şekilde ortaya koyar.

Yaralı bilinç kavramlaştırmasıysa Daryush Shayegan tarafından Müslüman toplumların modernite ile kurduğu ilişkinin niteliğini betimleyebilmek için kullanılmıştır. Shayegan'a göre, Müslüman toplumlar modernliği, Batı karşısında alınan askeri ve siyasi yenilgiler ile hatırlanan bir zemin üzerine inşa etmiş olmaları, İslam'ın üstünlüğüne dair besledikleri güçlü inanç ve kimliklerini kaybetme endişesi gibi nedenlerle yaralı bir bilinç ile kavramışlardır. Bu psikolojik durum, modernleşme sürecinin kültürel bir şizofreniye dönüşmesine neden olmuştur. Bu şizofreni hali kendisini Batı merkezli modernliğin topyekûn reddedilmesinde veya İslami değerlerin filtresinden geçirilerek benimsenmeye çalışılmasında belli etmektedir. Shayegan, modernleşmenin gerçek anlamda ancak bu kültürel şizofreni halinden sıyrılarak ve mevcut gerçekliği Mannhiemcı anlamda ütopyacı bir bilinçle aşarak mümkün olabileceğini savunmaktadır.[12] Onun açısından, İslam'ın özünde demokratik bir rejimi öngördüğü, abdest

[10] Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 192-193.

[11] Mardin, *age*., s. 208-209.

[12] Shayegan, çalışmasında ütopya ve ideoloji kavramlarını Mannhiem'ın kavrayışının tam zıddı anlamında kullanmaktadır. Çalışmanın bütünlüğü açısından Shayegan'ın düşünceleri Mannheim'ın kavrayışı ekseninde yorumlanmıştır.

almanın modern olmanın bir göstergesi olan hijyeni karşıladığı türünden kabuller ile modernliğe ulaşmak, nihayetinde ideolojik bir tasarım olarak kalmaya mahkumdur.[13] Göle ise, mevcut gerçekliği ütopyacı bilinçle değiştiren toplumların da modernliğe yaralı bir bilinçle bakmanın etkisinden tam anlamıyla kurtulamadığını belirtmektedir. Türkiye örneğinden hareketle, modernliği ana istikameti ile Batılı formunda kavrayan elitlerin, yaralı bilinçleri sebebi ile rövanşist bir motivasyonla hareket ettiklerini, bunun sonucunda modernleşme süreçlerinin nihayetinde farklı bir modernlik kavrayışına (Batı-dışı modernlik) dönüştüğünü savunmaktadır. Bu durumun başta gelen yansımalarından biri, modernleşmeyi tedrici bir gelişme süreci içerisinde gerçekleştirmek yerine Batı ile olan gelişmişlik farkını hızla kapatabilmeye odaklanmaları sebebiyle otoriter yönetim modellerine yönelmeleridir. Benzer şekilde, gelişmişlik farkının neden olduğu aşağılanma hissinden kurtulabilmek amacıyla daha modern olabilmek iddiası ile Batı merkezli modernliğin laiklik gibi bileşenlerinin fetişleştirildiği bir modernleşme tutkusunu şiar edinebilmektedirler.[14] Modernliğe yaralı bir bilinçle bakmanın neden olduğu bu türden şizofreni hali, ütopya karakteristiklerine sahip modernleşme programlarının demokratikleşme gibi bazı alanlarda zedelenmesine neden olmaktadır.

Genel hatlarıyla ortaya konmaya çalışılan bu kavrayış modeli içerisinde çalışmanın ilk bölümünde, Aydemir'in hayatının çocukluk ve gençlik yılları, yaralı ve ütopyacı bilincin oluşumu ekseninde açıklanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Aydemir'in Türk Devrimine ilişkin düşüncelerinin Kemalist entelijansiya arasına girmeden önceki formunu görebilmek bakımından Türkiye Komünist Partisi (TKP) içerisindeki faaliyetleri incelenecektir. Son bölümde ise, Kadro dergisi ekseninde sunduğu görüşleri yaralı bilinç ve ütopyacı bilinç arasında kurulan örüntü çerçevesinde ele alınacaktır.

**Ütopyacı Bilinç Oluşumunun Erken Aşamaları**

Aydemir, Balkanlar'da kaybedilen topraklar ile İmparatorluğun artık sınır kenti haline gelmiş olan Edirne'de bahçıvan bir baba ve ev hanımı olan annenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Edirne, o dönemde, bağımsızlık hareketleri nedeniyle uzun yıllardır çalkantı içerisinde olan Balkanlar'dan göçerek İmparatorluğa sığınan insanların ilk durağı olmuştur. Kendi ailesi de göçmen olan Aydemir'in çocukluk yılları, gerileme döneminin halk kitleleri üzerindeki travmatik sonuçlarının tanıklığında geçmiştir. Çocukluk döneminin

---

[13] Daryush Shayegan, *Cultural Schizophrenia: Islamic Societies Confronting the West*, Çev. John Howe, Syracuse University Press, Syracuse, N.Y., 1992, s. 18-25, 100-117.

[14] Nilüfer Göle, "Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2007, s. 61-65.

yurtlarını terk etmek zorunda kalan insanlardan oluşan bir sosyal çevre içinde şekillenmesi yaşamının ilerleyen dönemlerinde Batı merkezli modernliğe rövanşist bir motivasyonla ve dolayısıyla yaralı bir bilinçle bakması için hazır bir zemin yarattığını söyleyebilmek mümkündür.[15]

Mahalle mektebinde tamamladığı ilköğreniminden sonra kaydolduğu askeri rüştiye, ütopyacı bilincinin gelişiminde önemli bir aşama olmuştur. Okullaşma ile ütopyacı bilincin gelişimi arasında pozitif bir ilişki kuran Mardin, II. Abdülhamid tarafından çağdaşlaştırılmasına özel önem verilen askeri rüştiyelerde, olaylara ve topluma yeni bir perspektiften bakmaya başlamış, ideal bir toplum arayışında ütopyacı fikirler geliştiren yeni bir subay tipinin ortaya çıktığına işaret etmiştir. Aralarında *esprit de corps* yaratmak için subay adaylarına kazandırılmaya çalışılan Osmanlı vatanseverliği, vatanı kurtarma, daha iyi bir gelecek ve ideal toplum arayışlarını kutsal bir vazife misyonuna dönüştürmüştür.[16] Büyük bir imparatorluğun evlatları olduklarını hissetmek ve geçmişin parlak günlerinin kısa sürede geleceğini düşünmek, yıkılma döneminin toplumsal travmalarının birincil tanıklarından olan Aydemir için etkileyici bir motivasyon olmuştur. Aldığı eğitim, tanık olduğu olayları tarihi ve siyasi bir zemine oturtarak, gelecek için bir anlam haritası da sunmuştur. Bu anlam haritasının, II. Meşrutiyet devriminin coşkulu atmosferinde, Fransız İhtilali'nin merkez olarak alındığı tarih kitaplarının etkisinde şekillenmiş olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.[17] Aydemir anılarında, arkadaşları ile harita karşısında imparatorluğun geçmişi ve geleceği hakkında yaptıkları hararetli tartışmaları aktarırken, kendilerine sunulan bu anlam haritası ile bilinç yapılarının erginliğe erişmiş olduğu hissiyatının kendilerine verdiği coşkuyu da vurgulamıştır.[18] II. Meşrutiyet Dönemi'nin devrimsel atmosferinde siyasallaşan bu bilinç, hayatının ilerleyen yıllarının da ütopya arayışında geçmesine kapı aralamıştır.

---

[15]Murat Belge, Aydemir'in hatıralarından hareketle, savaşların tetiklediği bu göç trajedilerinin çocuklarının oyunlarına konu olacak kadar toplumsal hafızaya yerleştiğinin altını çizerek, Türk modernleşme sürecinin altındaki psikolojik yaralara dikkat çekmektedir. Belge, *age*., s. 547-549. Sedat Gencer de bu trajedilerin Aydemir'in kimlik inşasındaki rolünü 'yara' kavramı ile tanımladıktan sonra yeni bir gelecek arayışında eylemci bir benlik oluşumuna neden olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Gencer, agm., s. 837-853.

[16] Mardin, *age*., s. 172, 188-220.

[17] Zafer Toprak, Ali Reşad Bey tarafından ilk, orta ve liseler için hazırlanan tarih kitaplarında, Avrupa ve özellikle Fransız İhtilali tarihinin geniş bir yer tuttuğuna dikkat çekerek, Cumhuriyeti kuran kadroların düşünsel gelişiminde devrimsel gelişmelerin önemli bir yer teşkil ettiğine dikkat çekmiştir. Zafer Toprak, *Cumhuriyet ve Antropoloji*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 128.

[18] Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, 31. Basım, İstanbul, 2016, s. 36.

1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları, Aydemir'in zihnindeki anlam haritasının meşruluğu konusunda sarsıcı bir etki yaratmıştır. İmparatorluğun Balkanlar'daki son topraklarını kaybetmesi, doğduğu şehrin işgale uğraması, Osmanlıcılık fikri ekseninde tahayyül ettiği geleceğin gerçekleşebilmesine dair umutlarını yok etmiştir. Otobiyografisinde bu hayal kırıklığını *"Bir masal, bir imparatorluk masalı sona eriyordu. Meğer bizim saltanat zannettiğimiz şey, sadece bir gaflet uykusuymuş"* sözleriyle ifade etmiştir.[19] Bu savaşlar sonrasında Osmanlıcılık düşüncesi ve Aydemir'e sunduğu anlam haritası artık önemini yitirmiştir. Mevcut gerçekliği değiştirme arzusunun hayatının merkezi haline gelmiş ve bu doğrultuda ütopya arayışında olan Aydemir, dönemin hâkim fikir akımlarından biri olan Türkçülük düşüncesini benimsemeye başlamıştır. Bu idealin sunduğu anlam haritası, tarihsel olarak çok daha köklüdür ve Büyük Turan idealine dayanan yeni bir gelecek vadetmektedir. Kendi ifadesiyle *"…aktif hayata henüz başlamamış ama ileride, yapacağı bir şeyler olduğuna inanan"* Aydemir için bu akım "yeni bir ülkü, bir kurtuluş kapısı, gerçekten bir yeni Ergenekon'du".[20]

Balkan Savaşları'nın acı dolu hatıraları zihinlerde henüz çok yeniyken patlak veren Birinci Dünya Savaşı ile Aydemir'in hayatı radikal şekilde değişir. Abisinin şehit olması üzerine orduya katılan Aydemir, kendisini bu savaşta hem vatanını savunmak için cephede savaşan bir asker hem de Turanı arayan bir Türk genci olarak görmüştür. Savaş sürecindeki deneyimleri ütopyacı bilincinin gelişmesinde kalıcı izler bırakır. Bu izlerin en önemlisi, ilerleyen yıllarda ütopya haline gelmesi için mücadele edeceği Türk devriminin öznesi olan Anadolu halkı ve onların gerçekliği ile tanışmak olur. Gerek Kafkas cephesine giderken yol boyunca karşılaştığı Anadolu insanı, gerekse cephede eğitim verdiği erler, Aydemir'e içine doğduğu toprakların gerçeklerini göstermiştir. Sert tabiatın kendilerine sunduğu sınırlı geçim imkânları içerisinde küçük bir kesimin okuma yazma bildiği bu insanların benliklerini ve yaşam biçimlerini birbirinden çok farklı cemaat, mezhep ve tarikatların onlara sundukları öğretiler ekseninde inşa ettiklerini görür. Eğitim, sağlık, barınma gibi yaşamın basit gereklilikleri bile Anadolu insanı için büyük hedefler haline gelmiştir. Turanı inşa etmek gibi büyük idealler için bu insanların ne yeterli bilinç düzeyi ne de sarf edebilecekleri gayretleri olduğunu düşünür.[21]

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Aydemir, sadece ülkesinin yıkılışına tanık olmuş bir idealist değil aynı zamanda yakınlarını yıkılış sürecinin kısa tarihi içinde kaybetmiş yalnız bir gençtir. Kendisine sığınak olarak gördüğü Turan

---

[19] Aydemir, *age*., s.43.

[20] *age*., s.49.

[21] *age*., s. 62, 91.

idealinin peşinde ailesinin son üyesi olan babasını da geride bırakarak Azerbaycan'a gelir. Öğretmen olarak geldiği Nuha şehrinde, Ermeni çeteleri ile çatışmaya girecek kadar aktif şekilde çalışır. Bununla birlikte halkın sosyo-ekonomik durumları ve Turan idealine yönelik tutumu, buranın Anadolu'da karşılaştığı manzaradan farklı olmadığını göstermiştir.[22] Azerbaycan'ın Kızıl Ordu tarafından işgale uğraması da kendisi açısından oldukça sarsıcı olmuştur. Azerbaycan'da bulunduğu dönemlerde 1920 yılı Eylül ayında Bakü'de Sovyet Rusya tarafından Doğu halklarını Batı emperyalizmine karşı mücadelede bir araya getirmek amacıyla düzenlenen Birinci Doğu Halkları Kurultayı, henüz yirmi üç yaşındaki bu idealist genç için yeni bir yol ayrımı olmuştur.[23] Kongrede kullanılan sınıf mücadelesi, proletarya hâkimiyeti gibi kavramlar Aydemir'in zihninde henüz bir karşılık bulmasa da, antiemperyalizm etrafında sunulan düşünceler yaralı bilincini kolaylıkla cezbedebilmiştir.[24] Kongrede edindiği izlenim ile Batum'a geçerek Türkiye Komünist Partisi (TKP) toplantısında parti üyesi olmuştur. Batum sonrası Moskova'ya giderek üniversite eğitimi almaya karar verir ve 1921-1938 yılları arasında Türkiye'de Bolşevizm'e ilgi duyan öğrencilerin de okumayı tercih ettikleri bir merkez haline gelen Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne (KUTV) kaydolur. Bu süreçte kendisiyle birlikte arkadaşları Vâlâ Nurettin ve Nazım Hikmet'e, kendisi de TKP üyesi olan ve o sırada Batum'da bulunan Ahmet Cevat Emre aracılık etmiştir.[25]

KUTV Üniversitesi, ütopyacı bilincin gelişimi bakımından Aydemir üzerinde belirgin izler bırakmıştır. Öncelikle, sosyalist devrimi gerçekleştirecek genç devrimciler yetiştiren bu üniversitenin idealist bir genç olan Aydemir'in devrimci tutkularını ve yaralı bilincini keskinleştirdiğini söylemek mümkündür.

---

[22] Sedat Gencer de benzer bir kanaatle, Azerbaycan tecrübesinin Aydemir'e kurgu ile gerçeklik arasındaki uçurumun derinliğinin sadece Osmanlı toprakları ile sınırlı olmadığını, Turan olarak adlandırılan coğrafyada da var olduğunu gösterdiğini ifade eder. Sedat Gencer, *Turancı, Marksist, Kemalist, İmparatorluktan Cumhuriyet'e Bir Entelektüelin Portresi: Şevket Süreyya Aydemir*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2020, s. 146.

[23] Yavuz Aslan, *Şark Şûrası ve Şark İli Macmuası,* Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2020, s. 17-19.

[24]Aydemir, *age*., s. 155-156. François Georgeon, Batı emperyalizmine yönelik tepkinin Aydemir gibi Türkçülük düşüncesine eğilim duyan kişiler arasında içkin bir duygu olduğu görüşündedir. Bu tespitten ve Aydemir örneğinden hareketle, yaralı bilincin iki farklı düşünce sisteminin antiemperyalizm köprüsü üzerinden birbirine bağlanabilmesini mümkün kılacak kadar dönemin aydınlarının düşünme pratiğinde merkezi bir yer edindiği sonucuna varabiliriz; bk. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, Çev. Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1996, s. 33.

[25] İhsan Çomak, "Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi ve Burada Okuyan Türk Öğrenciler Hakkında Bir Rapor", *Bilig*, Sayı 76, Kış 2016, s. 95-96; Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1965, s. 234, 327.

Bu keskinleşme sürecinde, Lenin döneminin coşkulu antiemperyalist vurgularıyla güçlenen sosyalist öğretinin yanında, halklarının emperyalizm karşısında ezildiğini düşünen ve sosyalizmi bir ütopya olarak benimseyen, çeşitli ülkelerden gelmiş kendisi gibi yaralı bilinçli arkadaşlarından oluşan çevrenin etkisini de vurgulamak gerekir.[26] Yıllar sonra kaleme aldığı fakat ölümünden sonra tamamlanan "Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları" isimli eserinde yer alan okul arkadaşları ile mektuplaşmaları, o dönemin devrimci ruhunun izlerini okul döneminden sonraki yıllarda da taşımaya devam ettiğini göstermektedir.[27] Kurduğu arkadaşlıkların yanı sıra çeşitli ülkelerden gelen konuşmacıların verdikleri konferanslar sayesinde Türkiye dışındaki ülkelerin de siyasi, iktisadi ve sosyal yapılarına dair ayrıntılı bilgi sahibi olarak entelektüel kapasitesini geliştirmiştir. Son olarak, küresel ve ulusal düzeyde beşerî ilişkileri yorumlayacağı, ana hattını diyalektik ve tarihsel materyalizmin şekillendirdiği yeni bir anlam haritası edinmiştir. Üretim ilişkilerini merkeze alan bu bakış açısı Aydemir'e toplumsal gerçekliği ve dolayısıyla gelecek tasarımı olarak ortaya konan ideallerin kendini gerçekleştirme potansiyelini daha rasyonel şekilde değerlendirmesine yardımcı olacak iktisat kültürünü kazandırmıştır.

**TKP İçerisinde Ulusalcı Bir Refleks**

Cumhuriyetin kurulmasından sonra TKP, KUTV'da eğitim alan bazı öğrencilerin ülkelerine dönerek, faaliyetlerine burada devam etmelerini istemiştir.[28] Bu talep doğrultusunda, 1924 yılında Türkiye'ye dönen Aydemir, Beşiktaş Barbaros Hayrettin İlkokulu'nda öğretmenlik yaparken, aynı zamanda TKP içerisinde faaliyet gösterir. Dahil olduğu TKP çevresi, 1921 yılından itibaren yayınladıkları Aydınlık dergisi aracılığı ile kadınların toplumsal hayat içindeki konumları gibi modernleşme sürecinin hemen her alanına yönelik değerlendirmeleri ile ülkenin içinden geçtiği dönüşüme Marksist çerçeveden istikamet vermeye çalışmaktadır. Aydemir, dergiye Marksizm ve diyalektik üzerine yazdığı makaleler ve Rusça kaynaklardan yaptığı çeviriler ile katkı sağlamıştır. Makalelerinde antiemperyalizm ve ulusal ekonomiyi geliştirme gibi

---

[26]Aydemir'in yetiştiği sosyal çevreyi anlayabilmek bakımından bu üniversitede eğitim gören birkaç isme değinmek gerekebilir:Japon Kominist Partisinin kurucularından Sen Katayama, Endonezya'nın tam bağımsızlığı için mücadele eden siyasetçi ve aktivist Tan Malaka, Çin Kominist Partisi'nin ilk başkan yardımcısı olan fakat Kültür Devrimi esnasında Mao karşısında cephe alması sebebi ile tasfiye edilen Liu Shao Chi, Vietnam kurtuluş savaşının liderliğini yapan Ho Chi Minh. Türkeş, agm., s. 465.

[27] Şevket Süreyya Aydemir, *Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, s. 23, 41, 45, 46.

[28] Erden Akbulut-Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926)*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2013, s. 19.

konulara sıklıkla değinen Aydemir, yeni Türkiye'nin kendi sermaye birikimini sağlayarak ulusal endüstrisini kurabileceğini savunmuştur.[29]

Partinin faaliyet programı kapsamında yapılan çalışmalar, bu aydın çevrenin 1920'lerin başlarındaki Türkiye'nin siyasi gelişmelerini, iktisadi yapısını, halkın konumunu ne şekilde değerlendirdiğini anlayabilmek bakımından daha bütüncül bir anlatı sunmaktadır. Bu çalışmalarda, *Türkiye "sebatkâr bir mücadele ile hakiki istiklâl hakkını elde etmiş ve burjuva inkılâbını yaparak kati bir surette asrileşmek yoluna girmiş yegâne şark milleti"* olarak *"bütün ezilen milletlere parlak bir misal"* olarak tanıtılmıştır. Bununla birlikte *"mazinin çürümüş müesseselerine karşı yaptığı"* inkılâp hamlesinin henüz tamamlanmadığı, saltanat düzeninin devamını isteyenlere yönelik yoğun bir mücadele içerisinde olunduğu da vurgulanmaktadır.[30] Programı hazırlayanların nazarında, saltanat düzenini savunanlar içerisinde en güçlü grubu, yeni düzen ile ayrıcalıklı konumlarını kaybetmiş fakat cahil halk nazarında rehber konumunda olan ruhaniler oluşturmaktadır. Geçmişte sultanın maiyeti altında bulunan ve emekliye sevk edilmiş üst rütbeli subaylar, kendileri gibi imtiyazlı konumlarını kaybetmiş memur kesimi ile saltanat taraftarı hareketi siyasal bir veçheye taşıyarak bir karşı devrime dönüşmesine imkân kazandıracak grup olarak görülmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ise eski düzenin savunucularının örgütlendiği bir çatı olarak tanımlanmıştır. Kemalistler tarafından yapılmak istenen toprak reformu ile İstiklal Savaşı'nda Milli Hükümeti destekleyen derebeylerinin de saltanatçılar safına geçeceği, böylelikle saltanatçı grubun daha büyük bir zemin kazanacağı, emperyalist devletlerin de bu grupları desteklemek suretiyle yürütülmekte olan ulusal devrimi akamete uğratmak için çalışacağı belirtilerek Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.[31]

Yapılan analizlerin temel niteliklerinden birisi, Osmanlı'dan miras alınan siyasi, iktisadi ve sosyal yapının devrimsel bir üslupla değiştirilmesi gerektiğine dair vurguların yapılmış olmasıdır. Bununla birlikte, TKP çevresi içerisinde devrimin ne şekilde gerçekleştirileceği ve hangi yönde ilerlemesi gerektiğine dair farklı düşüncelerin olduğu görülmektedir. Genel Sekreterlik görevini yürüten Şefik Hüsnü, Komintern'in talepleri doğrultusunda partinin Bolşevikleşme yolunda ilerlemesi ve işçiler üzerine yoğunlaşılarak sosyalist devrimi gerçekleştirecek cephenin oluşturulması için çalışılması gerektiğini

[29] Şevket Süreyya, "Diyalektik Nedir", *Aydınlık*, Sayı 29, Kanun-ı sânî 1925, s. 783-784.

[30] *Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) Arşivi*, *TKP'nin Faaliyet Programı*, Komintern Arşivi Döküm, CD no. 21, Klasör no: 27_36, Belge No: 131-142, 1925.

[31] *TÜSTAV Komintern Arşivi* Döküm, CD no. 21, Klasör no: 27_36, Belge No: 259-297, 1925.

savunmaktadır.[32] 1925 yılında düzenlenen Akaretler kongresinde Merkez Komite üyeliğine seçilen Aydemir'in liderlik ettiği, Vâlâ Nurettin, Ahmet Cevat Emre, İsmail Hüsrev ve Vedat Nedim'in desteklediği hizip ise ulusal çıkarların ön planda tutularak Mustafa Kemal liderliğindeki CHF'nın desteklenmesi doğrultusunda bir politika izlenmesi gerektiğini savunmaktaydı.[33] Aydemir bu konu hakkındaki görüşlerini 1924 yılında yazdığı Lenin ve Leninizm isimli makalede Türkiye'nin mevcut durumuna ilişkin fikirlerini açıkça belirterek, Komintern'in direktifleri ile bu işin yürütülemeyeceğinin sinyallerini vermiştir: [34]

> "Bizde henüz proletarya değil, işsizler, ihtisassızlar, hülasa lumpen proletarya artıyor. ...Bizde ne sosyal demokrasi, ne de diğer şekil kitlevi hareketler için lazım olan içtimai zemin henüz tabiatıyla teşekkül etmiş değildir. ... Memleketin zengin, sermayedar, ileri bir hale gelmesi şimdi günün tarihi vazifesidir ve bu vazife ise disiplinli ve müteşekkil bir Cumhuriyet partisine düşer."

Tunçay'ın tespitiyle TKP, Komintern içinde en çok ulusal bilinç gösteren seksiyon haline gelmiştir ve izlenen bu siyasetin mimarı ise geniş ölçüde Aydemir olmuştur.[35] Daha önce benimsediği Osmanlıcılık ve Türkçülük düşüncelerinde güçlenen milliyetçi duyguların Aydemir'in bu tutum alışında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında, toplumsal gerçekliği dikkate almanın Aydemir'in düşünme biçiminin temel niteliklerinden biri olduğunun da altı çizilmelidir.

TKP'de örgütlenen aydın çevresinin devrimsel dönüşüm doğrultusundaki tutkusunu anlayabilmek bakımından, 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Sait isyanını bastırmak üzere hükümetin Takrir-i Sükûn kanunları ile uyguladığı sert tedbirlere yönelik tavrına değinmek gerekir. Aydemir'in de aralarında olduğu TKP'nin pek çok üyesi bu süreçte tutuklanmış ve İstiklal mahkemelerinde yargılanmışlardır. Hükümetin uyguladığı politikalar parti üyeleri arasında yapılan yazışmalarda "terör rejimi" ekseninde değerlendirilirken, diğer taraftan farklı bir

---

[32] Akbulut-Tunçay, *age*., s. 188-189.

[33] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar: 1908-1925*, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1978, s. 362. Şefik Hüsnü Komintern'e bu hizbe yönelik eleştirilerini sunduğu mektupta Aydemir'in liderliğine vurgu yaparak, hükümete yönelik destekleyici tutum alışını "pasif olmak" olarak ifade etmiştir. *TÜSTAV Komintern Arşivi*, *KEYK Nezdindeki TKP Temsilcisi B. Ferdi'nin Türkiye'deki Ekonomik ve Politik Durum Üzerine, TKP Yönetimindeki Kriz Üzerine, Mekke Müslüman Kongresi Üzerine, vb. Enformasyon Raporu,* , Döküm CD no. 29, Klasör no: 3-8, Belge No: 389, 1927.

[34]Şevket Süreyya, "Lenin ve Leninizm", *"Lenin ve Leninizm",* Çev. Elmas Şahin, Salkımsöğüt Yayınları: Aydınlık Külliyatı-10, Ankara, 2005, s. 44.

[35] Mete Tunçay, "Şevket Süreyya Aydemir: "Suyun Bulunması Galiba Yolun Yitirilmesi Pahasına Oldu" demişti", *Milliyet Sanat*, 2 Nisan 1976, s. 3.

tutum alışın söz konusu olduğu da görülmektedir.[36] Aydemir tarafından çıkarılan Orak Çekiç dergisinde, isyan sert şekilde eleştirilirken, bir yandan saltanat ve halifelik taraftarı grupların işbirliğine dayanan bir karşı devrim hamlesi olduğuna, diğer taraftan İngilizler tarafından yönlendirilen emperyalist bir müdahale olduğuna vurgu yapılmaktadır.[37] Yine 1925 yılında Komintern'in Doğu senksiyonuna sunulmak üzere hazırlanan parti faaliyet programı çalışmasında hükümetin başvurduğu sert yöntemler, Kemalistlerin saltanat düzeninin devamını isteyenlere yönelik yoğun bir mücadele içerisinde olduğu ve Şeyh Sait isyanı üzerine uygulanmaya başlanan tedbirlerin de bu mücadelenin sonucu olduğu vurgulanarak meşrulaştırılmıştır. Ayrıca, Kemalistler tarafından yürütülen inkılap hamlelerinin henüz tamamlanmadığı vurgulanarak ulusal devrimin akamete uğramaması için CHF'nın desteklenmeye devam edilmesinin zorunlu olduğu savunulmuştur.[38] Kendilerini de olumsuz yönde etkilemesine rağmen, hükümetin uyguladığı sert tedbirlere devrimin başarıya ulaşması doğrultusunda destek verilmesi, ulusalcı hizbin devrime yönelik olumlu anlamda keskin bir tutum aldığını ve karşı devrim endişesi bağlamında Kemalist kadrolarla bir duygudaşlık yaşadığını göstermektedir. Ulusalcı hizip içerisindeki öncü rolü sebebiyle bu tespitin Aydemir için de geçerli olduğunu düşünmek mümkündür.[39]

Aydemir, TKP üyelerine yönelik yapılan yargılamalarda on yıl hapis cezasına çarptırılmış fakat bir yıl sonra serbest bırakılmıştır. Afyon cezaevinde geçirdiği bir yıllık süre toplumun yürütülmekte olan devime yönelik tutum alışlarını daha

---

[36] Akbulut-Tunçay, *age.*, s. 229.

[37] "Kahrolsun İrtica", *Orak Çekiç*, Sayı 6, Şubat 1925, s. 1; "İngilizlerin Oynattığı İrtica Kuklası", *Orak Çekiç*, Sayı 7, Mart 1925, s. 1.

[38] *TÜSTAV Komintern Arşivi*, *TKP'nin Faaliyet Programı*... 30 Eylül 1925 tarihli metnin kim tarafından kaleme alındığı belirtilmemiştir. Şefik Hüsnü o dönemde yurtdışında bulunduğundan dolayı bu program çalışmasının parti içindeki ulusalcı hizip tarafından yazılmış olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde, Şefik Hüsnü liderliğinde hazırlanan ve 1930 yılında resmi olarak yayınlanan parti faaliyet programına baktığımızda, CHF'na ve yürütülmekte olan inkılap programına karşı tam aksi yönde bir tutum takınıldığını görmekteyiz. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Faaliyet Programı ve Memleketimizin İnkılap Meseleleri Hakkındaki Görüşleri*, Fon: 490-1-0-0, Kutu: 585, Gömlek: 20, Sıra: 1.

[39] Aydemir, 7 Ocak 1967 yılında gerçekleştirilen Türkiye'de Solun Tarihi konulu bir konferansta söz alarak, Şefik Hüsnü'nün yokluğunda Partiyi yöneten Vedat Nedim ile çalışırken Komintern'le çatışan kişinin kendisi olduğunu, TKP içindeki anlaşmazlığı soruşturmak için gelen Komintern temsilcisini tersleyerek geri dönmek zorunda bıraktığını beyan etmiştir. Jülide Ergüder, *1927 Komünist Tevkifatı: İstanbul Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1978, s. 14-15.

yakından gözlemlemesine de olanak sağlamıştır. Cezaevinde tanık olduğu insan manzaraları, Birinci Dünya Savaşı döneminde cephede Türkçülük düşüncesini aşılamaya çalışırken karşılaştığı toplumsal gerçekliğin henüz değişmediğini kendisine göstermiştir. Böylelikle, sosyalist bir devrimin Türkiye koşullarında gerçekleşebilmesine dair beslediği kuşkuları da netleşir. Cezaevinden çıktıktan sonraki dönemde, TKP içerisindeki düşünsel hizipleşmenin 1927 yılında ayrılığa dönüşmesiyle Aydemir için yeni bir dönem başlar. Kendisinin de ifade ettiği gibi, Aydemir, artık Kemalizmin emrindedir.

**Ütopyacı Bir Aydın'ın Türk Devrimine Bakışı**

TKP'den ayrıldıktan sonra Ankara'ya yerleşen Aydemir, Maarif Vekaleti Yüksek ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğü'nde Müdür yardımcısı olarak göreve başlamış, aynı zamanda Yüksek İktisat Meclisinde Umumi Kâtip Yardımcılığı görevini yürütmüştür. Tek Parti dönemi sona erene kadar çeşitli kademelerde devam ettirdiği devlet görevlerinin düşüncelerine iki açıdan önemli etkisi olduğu ifade edilebilir. İlki, ülkenin üretim kapasitesine ve iktisadi olanaklarına dair detaylı verilere ulaşma imkânı elde etmiştir. Bunun yanında, yurt dışında yayımlanan Rusça, Almanca, İngilizce ve Fransızca kaynaklara ulaşarak dünyadaki gelişmeleri daha yakından takip edebilme olanaklarına erişmiştir.[40] İkinci olarak, bürokrasinin devrim sürecindeki yerine ve bürokratların devrimi kavrayışlarına dair kanaatler geliştirme fırsatı bulmuştur. Devrimci motivasyonu oldukça yüksek bir aydın olarak Aydemir'in, bürokrasinin devrimi yürütebilme performansını oldukça zayıf bulduğunu görmekteyiz. Onları genel olarak Atatürk'ü ve toplumun ihtiyaçlarını anlayamamakla, küresel sistemi yanlış okumakla, devrim heyecanını kaybetmekle ve atalet içinde olmakla suçlamaktadır.

Aydemir anılarında, cezaevi döneminden itibaren devrimin toplumsal alanda kök salması ve ilerlemesi için bir program hazırlığında olduğunu fakat devletçi bir iktisat politikasını merkeze alan görüşlerinin Marksist olarak görüldüğü için kabul edilmediğini belirtmektedir. Ayrıca, tek parti dönemi koşullarında, TKP içerisinde yer almış bir aydının bürokrasiye yönelik eleştirilerde bulunması ve onların yerine devrime bir rota verecek düşüncelerini açıkça dile getirmesi pek mümkün değildir. Bununla birlikte 1930'ların başlarındaki bazı gelişmeler kendisine uygun koşulları sağlayacaktır. Bu gelişmelerden birisi, 1929 yılında küresel ekonomik buhranın patlak vermesidir. Liberal ekonomilerin krizden oldukça fazla etkilenmesi, Marksist gelenekten gelen aydınlar tarafından savunulan devletçi ve planlı ekonomi modelinin itibar kazanmasını beraberinde getirmiştir. Lozan Antlaşması'nın gümrük tarifelerini belirlenmesine yönelik

[40] Mustafa Türkeş'e göre de devlet görevleri sayesinde bu türden bilgiler edinebilmek Aydemir ve Kadro dergisindeki diğer aydınların ayırt edici nitelikleri arasındadır. Türkeş, agm., 468.

getirdiği kısıtlamaların da aynı yıl sona ermesiyle korumacı bir politika izleme imkânı elde eden siyasal elitler, devletçi ve planlı bir ekonomi modeline geçiş yapmışlardır. Diğer önemli gelişme, 1930 yılında çok partili siyasal hayata geçiş denemesinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halktan önemli destek görmesi ve aynı yılın sonunda İzmir'in Menemen ilçesinde gerici bir ayaklanmanın gerçekleşmesidir. Türk siyasal hayatını inceleyen pek çok araştırmacının da vurguladığı üzere bu gelişmeler, reformların toplum katında kök salmadığını, halkın devrime ve liderlerine yabancılaştığına işaret eder.[41] Siyasal elitlerin karşı devrim korkularını doğrular niteliğindeki bu olaylar, devrimin gidişatına yönelik bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Aydemir de bu tartışma ortamından faydalanarak 15 Ocak 1931 tarihinde Türk Ocakları tarafından düzenlenen konferanslar zincirinde yaptığı "İnkılabın İdeolojisi" adlı konuşma ile görüşlerini ifade etmiştir.[42] Yaptığı konuşma ile genel hatlarını çizdiği düşüncelerini, 1932 yılından itibaren kendisi gibi Marksist düşünce geleneğinden gelen Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tokin, Burhan Asaf Belge'nin yanında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Mehmet Şevki Yazman'ın katılımıyla yayınladığı Kadro dergisinde geniş kapsamlı olarak sunmuştur. Aydemir, 1934 yılına kadar 36 sayı olarak yayınlanan derginin ideoloğu rolünü üstlenerek, hareketin ana aksını belirlemiştir.

Derginin ilk sayısında hareketin amacı, Türk devriminin başarıya ulaşmasını sağlamak için avangart bir kadronun liderliğinde düşünce sistemi haline getirmek olarak belirtilmiştir.[43] Her ne kadar gerçekleşmekte olan devrim konu alınıyor olsa da dergide sunulan görüşlerin kendisine özgü bir nitelik taşıması sebebiyle bir ütopya inşasına girişildiğini söylemek de mümkündür. Derginin ideoloğu rolündeki Aydemir'in düşüncelerine genel olarak bakılırsa bu inşa sürecinin ilki Türk devriminin uluslararası sistemdeki yeri ve anlamı, diğeri ise devrimin nasıl başarıya ulaşacağı sorunsalı olmak üzere iki ana ekseni bulunmaktadır. Bu iki ana eksen etrafında sunduğu görüşleri, bir yandan çeşitli ideolojik duraklardan geçerek evrimleşen entelektüel birikimin ve topluma dair edindiği izlenimlerin ürünü olan ütopik bilincinin izlerini taşırken diğer yandan yaşam tecrübelerinin ve ideolojik formasyonun ürünü yaralı bilincin izlerini taşımaktadır.

---

[41] Feroz Ahmad, *The Quest for Identity*, Oneworld Publications, Oxford, 2003, s. 88; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 154-155.

[42] Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 312; Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, s. 27.

[43] "Kadro", *Kadro,* Sayı 1, II. Kânun 1932, s. 3.

Türk Devrimi'nin uluslararası sistemdeki yerine dair yaptığı açıklamalara baktığımızda, diyalektik ve tarihsel materyalizm ekseninde şekillenen düşünme pratiğini, ulusalcı bir motivasyonla kullandığını ve yaralı bilinçler için cazip bir tanımlamaya eriştiğini görmekteyiz. Aydemir'in tanımlamasında Türk devriminin ana karakteri ve itici motivasyonu "ulusal bir kurtuluş hareketi" olmasıdır ve ontolojik olarak küresel düzeydeki üretim ilişkilerinin neden olduğu çelişkilerin bir sonucudur.[44] Bu durum, küresel sistemin sanayileşmiş kapitalist ülkelerinin üretim kapasitelerini arttırarak devam edebilmelerine, iktisadi olarak gelişmemiş ülkeleri ise sömürge/yarı sömürge konumuna iterken aynı zamanda karşı reaksiyonun gelişmesine de neden olur. Ulusal kurtuluş hareketleri bu diyalektiğin bir sonucu olarak, antiemperyalist bir tepki ile ülkelerin küresel üretim ilişkilerindeki konumlarını değiştirme, böylelikle siyasi bağımsızlıklarını da kazanma ve koruma mücadelesidir. Türkiye de gerçekleştirdiği Kurtuluş Savaşı ile ulusal kurtuluş hareketlerinin öncüsü olmuştur.[45]

Küresel üretim ilişkileri üzerinden çizilen bu anlam haritası, Türkiye'nin modernleşme sürecinin iktisadi kalkınmayı merkeze alan bir kavrayışla dizayn edilmesini beraberinde getirmiştir. Ortaya konan anlam haritası esas itibariyle kapitalizmin adaletsizliği ve eşitsizliğine yönelik bir eleştiri olmakla birlikte Aydemir'i Marksizm'e de yöneltmez. Marksizm'in de bu eşitsizliği kaldırma konusunda yetersiz olduğu iddiası ile üçüncü bir yolun izlenmesi gerektiğini savunur. Kendisinin ve arkadaşlarının üçüncü yol olarak önerisi ise planlı ve devletçi ekonomi modelidir. Böyle bir tercihte kapitalizmin yaşadığı kriz dönemi etkili olmuştur. Bunun yanında, gerek Aydemir'in yazılarında gerekse diğer kadrocu aydınların yazılarında Türkiye'nin özgül koşullarının niçin devletçi ekonomi modelini zorunlu kıldığına dair oldukça detaylı analizler bulmak mümkündür.[46] 1930'lu yılların iktisadi yapısını inceleyen araştırmacıların, devletçi ekonomi modeli tercihinin, dönemin dünya ve ülke koşulları karşısında uygun bir tercih olduğu yönündeki yaygın kanaatleri, Aydemir'in düşüncelerinin ekonomi politikası yönüyle ütopyacı bir karakter taşıdığını ifade etmemize imkân sağlar.[47] Çulhaoğlu'nun da dikkat çektiği üzere, Aydemir, dönemin

---

[44] Şevket Süreyya, "Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri", *Kadro,* Sayı 8, Ağustos 1932, s. 10-12.

[45] Aydemir, *age*., s. 37-53.

[46] *age*., s. 224; Şevket Süreyya, "İş Hasreti ve 500.000.000 liralık Türk Bütçesi", *Kadro*, Sayı 9, Eylül 1932, s. 10; Şevket Süreyya, "İçpazar ve İktisatta Bütünlük", *Kadro*, Sayı 10, Birinci Teşrin 1932, s. 6-12.

[47]Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1974, s. 137-139; Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 198.

ideoloji arayışı içerisindeki aydınlar arasında uluslararası sistem ve ülkenin somut gerçekleri ile uyumlu bir çizgi tutturabilen ender aydınlarından birisidir.[48] Bununla birlikte, Aydemir'in devletçilik merkezli modernleşmeyi sosyal Darwinist bir bakış açısıyla varoluşsal eksende kavramasının Türk inkılabının genel seyri açısından getirdiği sonuçlar, düşüncelerinin önemli eleştirilere konu olmasına da neden olacaktır.

Türk Devrimi'ni ulusal kurtuluş mücadelesi olarak tanımlanmasından da anlaşılacağı üzere Aydemir, modernleşmeye yaşam kalitesinin arttırılması perspektifiyle değil hayatta kalma motivasyonuyla bakmaktadır. Batı ile gelişmişlik farkını hızla kapatmaya odaklanan ve zamana karşı tahammülsüz olan bu yaralı bilinç durumu bir seferberlik hali arayışıdır. Bu seferberlik halinin tezahürü olarak, sınıf çatışmasının önlendiği dayanışmacı bir toplum yapısını ulusal kurtuluş mücadelesi veren ülkeler açısından zorunlu görmektedir.[49] Onun toplum tasavvurunda "fert, evvela memleketin, sonra kendinindir. Günümüzün, yarısı bizim, yarısı devletindir".[50] Toplumsal düzenin seferberlik psikolojisi içerisinde dizayn edilmesinin siyasal alandaki izdüşümü ise demokrasi yadırganırken, seçkinci bir otoriterizmin ve tek partili rejimin olumlanmasıdır. Aydemir açısından demokrasiler, içinde barındırdığı ferdiyetçilik prensibi ile sınıfsal farklılaşmayı doğurarak ihtiyaç duyulan seferberlik halini zedeleyeceği için ulusal kurtuluş mücadelesi veren ülkeler açısından uygun bir rejim değildir.[51] Ayrıca, iktisadi başarı ile kazanılacak siyasi bağımsızlığın elde edilemediği bir zamanda bireysel hürriyetlerin tartışılmasının ontolojik olarak anlamsız olduğunu savunmaktadır. Onun kavrayışında ulusal kurtuluş mücadelesi ve onun ihtiyaç duyduğu disiplin, hürriyetin kendisi için tarihi zaruretlerin getirdiği bir tedbirdir.[52] Bu sebeple liderler, halkın ihtiyaçları ve istekleri için sözcü olarak hareket etmelidir, ancak gerekirse "halka rağmen" tavır alabilmelidirler.[53]

Seçkinci otoriterizmde Aydemir'in düşüncelerinin gerçekleşme potansiyeli yüksek ve ideal bir tasarım olması bağlamında ütopyacı bir karakter taşıyıp taşımadığının sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Aydemir ve Kadro hareketi üzerine incelemelerde bulunan araştırmacıların, ifade edilen düşüncelerin

---

[48] Çulhaoğlu, agm., s.95.

[49] Şevket Süreyya, "Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi", *Kadro,* Sayı 35 ve 36, İlkkanun-Sonkanun 1934-1935, s. 9-11.

[50] Şevket Süreyya, "Halk Evleri", *Kadro*, Sayı 3, Mart 1932, s. 35.

[51] Aydemir, *age*., s. 145.

[52] Şevket Süreyya, "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III", *Kadro*, Sayı 21, Eylül 1933, s. 13.

[53] Aydemir, *age*., s. 126-127.

demokratik devlet ve toplumun oluşum gereksinimleri açısından pek de iyi bir miras bırakmadığı konusunda genel olarak uzlaşı içinde olduklarını söyleyebiliriz. Aydemir ve Kadro hareketinin seçkinci otoriterizmi genel olarak Avrupa'da Faşist rejimlerin yükselişte olması, halktan kopukluk, Kemalist kadrolar arasında bürokratik-elitler olarak yer edinebilme motivasyonu gibi nedenler ekseninde açıklanmaktadır.[54] Peyami Safa, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Ağaoğlu gibi Aydemir'in çağdaşı aydınların da "Türk Faşizmine" ulaşmak gibi benzer eleştirilerde bulunduğunu görmekteyiz.[55] Modern Türkiye'nin gelecek yıllardaki şekillenişi de dikkate alındığında, burada entelektüel birikimi ve toplumsal gerçekliği tanıyabilmesi bağlamında ütopyacı bir bilincin, neden böyle bir devlet ve toplum tasavvurunda bulunduğu sorunsalı karşımıza çıkmaktadır.

Aydemir'in çağdaşlarından gelen eleştirilere verdiği cevaplar, tercihlerinin ardındaki ana nedenlerden birinin topluma dair edindiği kanaatler olduğunu göstermektedir.[56] Çalışmanın önceki bölümlerinde de vurgulanmaya çalışıldığı üzere Aydemir gerek Türkçülük düşüncesine bağlandığı yıllarda gerekse TKP içerisindeyken sadece düşünsel aktivitede bulunan birisi olmamış, aynı zamanda halkı savunduğu idealler için örgütlemeye çalışan bir aktivist olmuştur. Bu sebeple halkın büyük ideallere ve toplumsal dönüşümlere yönelik tutum alışlarını yakından tecrübe edebilmiş bir aydındır. Kadro dergisinin ilk sayılarındaki makalelerini, devrimsel süreçlerden geçen toplumların dinamiği üzerine yaptığı çözümlemelere ayırmış olması bu anlamda manidardır.[57] Aydemir'in topluma dair çözümlemelerinin iki eksende şekillendiğini görmekteyiz. İlk olarak, yüzyıllarca devam eden ihmal edilmişliğin neden olduğu ve derebeylik gibi geleneksel üretim ilişkilerinin etkisiyle varlığını devam ettiren bir yoksulluk ve eğitimsizlik sorunundan bahsetmekte ve bu sorunların halkın önceliklerini belirlemekte olduğunu savunmaktadır. Onun açısından halkın barınma, geçinme gibi temel öncelikleri kültürel, siyasi ve hukuk alanında yürütülen inkılap hamlelerinin Durkheimci anlamda toplumsal bir bilinç haline

---

[54] Tunaya, *age*., s. 151; Tekeli ve İlkin, *age*., s. 482; Özcan, agm., s. 115; Türkeş, agm., s. 476; Çulhaoğlu, agm., s. 96-97.

[55] Şevket Süreyya, "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I", *Kadro*, Sayı 18, Haziran 1933, s. 5-14; Şevket Süreyya, "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II", *Kadro*, Sayı 19, Temmuz 1933, s. 6-16.

[56] Şevket Süreyya, "Yaban", *Kadro*, Sayı 18, Haziran 1933, s. 80-87; Şevket Süreyya, "Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz", *Kadro*, Sayı 12, Birinci Kanun 1932, s. 38-44; Şevket Süreyya, "Hüseyin Cahit Bey'in Hazin Tarafı", *Kadro*, Sayı 31, Temmuz 1934, s. 35-41; Şevket Süreyya, "İsmail Hakkı Beyin Mefkûreciliği", *Kadro*, Sayı 29, Mayıs 1934, s. 37-43.

[57] Şevket Süreyya, "İnkılâbın Psikolojisi: Pesimist", *Kadro*, Sayı 1, II. Kânun 1932, s. 5-6; Şevket Süreyya, "İnkılâp Heyecanı: Antuziasm", *Kadro*, Sayı 2, Şubat 1932, s. 7-8.

gelmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu sebeple, devrimin başarıya ulaşması, toplumun geneline refah sağlayabilecek iktisadi bir kalkınmaya bağlı olmaktadır.

İkinci olarak, Çulhaoğlu'nun da dikkat çektiği üzere Aydemir ihtilal denen şeyin ne olduğunu iyi bilmektedir ve ondan korkmaktadır.[58] Aydemir'e göre devrimsel süreçler doğası itibariyle eski ile yeninin sürekli rekabet halinde olduğu kaotik gelişmelerdir ve toplumların pek çok üyesi açısından endişe kaynağıdır. Bu insanlar içsel olarak mevcut durumu muhafaza etmek isterler ve bu sebeple devrimin gelecekte kendilerine getirecekleri konusunda kötümser bir psikoloji içerisindedirler. Statükocu doğaları sebebiyle besledikleri kuşku onları gerçekliğin inkârına zorlar. Dahası, bireylerin ferdi kuşkularının kümülatif bir etkileşimle toplumsal bilinç haline gelmesi ve toplumun geri kalanını da etkisi altına alması ihtimali bulunmaktadır.[59] Ayrıca, toplumun devrime yönelik reflekslerine dair bu olumsuz kanaatinin, Şeyh Sait ve Menemen ayaklanmaları sebebiyle karşı devrim endişesi ile birleştiğini de hatırlamak gerekir. Modernleşmeye sosyal Darwinist bir motivasyonla bakan yaralı bilincin toplumsal gerçekliği bu şekilde kavraması, disiplin arayışının ve seçkinci otoriterizm tercihinin altında yatan belirleyici neden olarak değerlendirilebilir. Bu da bir anlamda, toplumsal gerçekliği kavrayan ütopyacı bilinç hali ile modernleşmeyi varoluşsal eksende yorumlayan yaralı bilinç halinin kesişim noktasına işaret etmektedir.

Burada ayrıca, Aydemir'in yoksulluk ve eğitimsizlikle çerçevelediği toplumsal gerçekliğin, seçkinci bir otoriterizmi meşrulaştırıp meşrulaştırmadığına dair bir sorgulama da yapılabilir. Hannah Arendt, devrimlerin doğasına yaptığı çözümlemelerde yoksulluğun devrimlerin şekillenişi açısından önemli bir etken olduğunu belirtmekte ve Fransız Devrimi'nin kaosa sürüklenirken Amerikan Devrimi'nin demokrasi ile sonuçlanmasını, Amerikan halkının hiçbir dönem Fransızlar kadar sefillik derecesinde yoksul olmaması ile ilişkilendirmiştir. O'nun perspektifinde halkın öncelikli ihtiyaçlarla güdülenmemiş olması, Amerikan'nın kurucu elitlerinin toplumsal sorun yerine siyasal soruna odaklanabilmelerine imkân tanımıştır.[60] Atatürk dönemi tek parti sistemini, modernleşme yolunda çaba gösteren doğu toplumları açısından örnek bir model olarak sunan Maurice

[58] Çulhaoğlu, agm., s. 100.

[59] Şevket Süreyya, "İnkılâbın Psikolojisi: Pesimist", *Kadro*, Sayı 1, II. Kânun 1932, s. 5-6.

[60] Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, Çev. Onur Eylül Kara, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 85-87.

Duverger ve Edward Shils'ın da Türkiye'nin toplumsal gerçekliğini Arendt'le benzer bir minvalde değerlendirdiğini söylemek mümkündür.[61]

Aydemir'in düşünce yapısını analiz ederken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, onun seçkinci otoriterizminin kendine has romantik yönünün olmasıdır. Yine Arendt'e göre yoksulluk, Fransız Devrimi'nde İnsan Hakları'nın Baldırı Çıplaklar haklarına dönüşmesi gibi bir dinamik yaratmıştır. Devrim, yoksulların haklarını kazanma motivasyonu ile keskinleşmiş ve "adeta devrim yolunu izleyen herkese, her şeyin mubah olduğu" anlayışına evrilmiştir.[62] Marksist gelenekten gelmesine rağmen Aydemir, toplumsal gerçekliği otoriterizme bu derece meşruluk kazandıracak bir yoğunlukta kavramaz, aksine bir sorumluluk olarak görür. Başka bir ifade ile bir taraftan seçkinci bir tavır sergilerken bir yandan da halkçılık yapan, topluma doğrudan dokunmaya çalışan bir aydın profili ortaya koyar. Onun zihnindeki devlet ve toplum ilişkisinin tam karşılığını, Avrupa'da Alman Nazizm'inin doğmasına zemin hazırlayan büyük buhran döneminde görmek mümkündür. Türk siyasal elitleri bu kriz döneminde halkın korumacı ekonomi politikaları ekseninde ulusal sermaye birikimi için seferber edilmesinin gerekli olduğuna inanmaktaydılar. Böylesi bir seferberlik sürecini sağlamada zorlayıcı politikalar yerine halkın gönüllü katılımını sağlayabilecek bir politika tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, 1929 yılında kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, devletin ideolojik aygıtı rolünü üstlenerek halkın tüketim alışkanlıklarını değiştirmek ve iktisadi kültürünü yükseltmek gibi hedeflerle eğitimi de içeren çeşitli kampanyalar yürütmüştür.[63] Aydemir, Kadroyu yayınladığı yıllarda dahi Cemiyetin aktif bir üyesi olmuştur. Cemiyet bünyesinde çok sayıda kitap kaleme alan Aydemir'in, eserlerinde doğrudan halka dokunarak onların iktisadi kültürünü geliştirmeyi amaçladığını da görebilmek mümkündür.[64] İçinde bulunduğu toplumsal gerçekliği değiştirme doğrultusunda giriştiği bireysel çabanın bir diğer örneği, kurucu müdürlüğünü yaptığı Ankara Ticaret Lisesi'nde uygulamaya koyduğu eğitim programdır. Mektep

---

[61] Maurice Duverger, *Siyasi Partiler,* Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1974, s. 360-364; Edward Shils, "Political Development in the New States (II)", *Comparative Studies in Society and History,* Volume 2, Issue 4, July 1960, s. 394.

[62] Arendt, *age*., s. 77-79, 118-119.

[63] Nurdan Güven Toker, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumla Bütünleşme Projesi Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *History Studies*, Cilt 11, Sayı 2, 2019, s. 660.

[64] Şevket Süreyya, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1931, s. 6-13; Şevket Süreyya, *Ege Günü*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1933, s. 3; Şevket Süreyya Aydemir, *Orta Yayla*, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu, Ankara, 1937, s. 92-97; Şevket Süreyya Aydemir, *Halk İçin İktisat Bilgisi*, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu, Ankara, 1938.

Kooperatifçiliği ismini verdiği bu programda, iş hayatına atılacak gençlere sermaye sıkıntısının yaşandığı ülke koşullarında başarılı olabilmeleri için ellerindeki kısıtlı imkanları nasıl bir araya getireceklerini ve yöneteceklerini öğretmeye çalışmıştır.[65]

Son olarak, Aydemir'in 1930'lu yılların koşullarında iktisadi kalkınmaya odaklanmış olduğunun da altı çizilmelidir. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinden sonraki döneme dair sunduğu sınırlı görüşleri, siyasi tercihlerinin ilerleyen dönemler için değişebileceğine dair ipuçları sunmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin öncelikli olarak otarşiyi hedeflemesi gerektiğini savunurken, ilerleyen dönemlerde dünyadaki iş bölümü dönüştükten ve üretim anarşisinin yerine iktisadın rasyonalitesinde işleyen yeni bir sistem yerleştikten sonra otarşinin anlamını yitireceğini de belirtir.[66] Benzer şekilde 1940'larda, II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzenini göz önünde bulundurarak, devletçi iktisat modeline devam edilmekle birlikte, Anglo-Sakson ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ileri tekniğe sahip ülkelerle ekonomik iş birliği içinde olunması gerektiğini savunmaya başlayacaktır.[67]

Türk devrimini bir düşünce sistemi haline getirme hedefi ile yayın hayatına başlayan Kadro dergisi 1934 yılında kapanmak durumunda kalmıştır. Aydemir, bu kapanmanın ardında yatan nedeni açık olarak belirtmemekle birlikte, dönemin siyasi elitleri ile girilen rekabetin sonucu olduğuna dair bir kanaat belirtilebilir. Sosyalist hareketin içerisinden gelmesi ve düşüncelerini Marksist paradigmadan faydalanarak inşa etmesi sebebiyle bazı aydın ve devlet adamları tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin 1933 yılında gerçekleşen kongresinde, CHF Genel Sekreteri Recep Peker, Aydemir'in bazı görüşlerinin devletin milli hedefleri ile uyuşmadığını belirterek eleştirmiştir.[68] CHF içerisinde de yine Kadro dergisinde savunulan görüşlere karşı çıkılınca, derginin ideoloğu olarak görülen Aydemir, Parti Genel Sekreterliği'ne mektup yazarak düşüncelerinin Atatürk tarafından da takdir edildiğini, hükümetin ve devrimin hedefleri ile çelişmediğini ifade etmek durumunda kalmıştır.[69]

---

[65] Şevket Süreyya, *Mektep Kooperatifçiliği ve Tasarruf Terbiyesi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1932, s. 12-13.

[66] Şevket Süreyya, "İktisadi Devletçilik", *Kadro*, Sayı 17, Mayıs 1933, s. 43-44.

[67] Şevket Süreyya Aydemir, "İptidailikten Kurtuluş", *Hep Bu Topraktan*, Sayı 2, Eylül 1943, s. 10-16; Şevket Süreyya Aydemir, "Otarşi Değil, Yüksek Hayat Seviyesi", *Hep Bu Topraktan*, Sayı 2, Eylül 1943, s. 80-86.

[68] *Cumhuriyet* "Tasarruf Cemiyetinin Kongresi Toplandı", 1 Mayıs 1933, s. 3.

[69] *BCA CHP Genel Sekreterliği'ne Şevket Süreyya'dan gelen dilek mektupları,* Fon: 490-1-0-0, Kutu: 527, Gömlek: 2113, Sıra: 2.

Derginin kapanmasının ardından devlet memurluğu görevlerine devam eden Aydemir, İkinci Dünya Savaşı sırasında özellikle Refik Saydam hükümeti ile yakından çalışmış, Memleketin Sulh ve Savaş Kudreti gibi önemli projelere imza atmıştır. İaşe Müsteşarlığında Müdür Yardımcılığı yaptığı sırada mali tedbirler, yiyecek, giyecek, yakıt gibi ihtiyaç maddelerinin etkin kullanımı ve stoklanması üzerine çalışmalar yapmıştır. 1942 yılında dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından İaşe Müsteşarlığı'nın lağvedilmesi ile Aydemir'in buradaki görevi son bulmuştur.[70] İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulamaya konulmaması ve iktisadi politikada dönüşüm yaşanması Aydemir için Atatürk'ün ölümünün ardından başlayan değişimin bir yansımasıdır. Atatürk'ün ölümü ile devrimin "altın çağı" sona ermiş ve Dünya Savaşının etkisiyle de hükümette bir güç tükenmesi kendini belli etmeye başlamıştır.[71] Yeni bir hükümetin ortaya çıkması ve yeni bir diyagramın açılmasının artık kaçınılmaz olduğunu düşünen Aydemir için bu yeni diyagram 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile başlamıştır.

**Sonuç**

Bireysel yaşam deneyimlerinin analiz çerçevesine katılması ile yapılan bu çalışmanın Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme dinamiğinin anlaşılması bakımından sunduğu ana sonuç, dönemin şekillenmesine etkide bulunan elitlerin tercihlerinin idealler, toplumsal gerçeklik, imparatorluğun yıkılış döneminin travmatik izleri, Batılı ülkeler ile yaşanan rekabet gibi bir dizi etken arasındaki gerilimlerle şekillendiğini ortaya koymasıdır. Buradan hareketle, Cumhuriyet döneminin politika tercihlerinin analizinde, karar vericilerin bilinç dünyasının dikkate alınmasının yargılamalarımızı önemli ölçüde etkileyebileceğini söylemek mümkündür.

Aydemir örneği, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin özellikle tek parti rejimi gibi tercihlerini anlamamıza yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Mardin'in tanımlamalarını dikkate aldığımızda Aydemir'i, dünyayı ve içinde yetiştiği toplumsal gerçekliği iyi tanıyan, siyasi ve toplumsal ilişkileri kültürel kodların yanında iktisadi perspektifle ve somut olgularla kavrayabilen, entelektüel kapasitesi yüksek bir aydın profili çizmesi sebebi ile ütopyacı olarak tanımlayabiliriz. Bunun yanında, İmparatorluğun çöküş sürecinin toplumsal etkilerinin birincil tanıkları arasında büyümesi, bu süreç içerisinde aile fertlerini kaybetmesi ve ütopya arayışında Marksizmin devrimci nosyonundan etkilenmesi sebebiyle yaralı bilinçlerin keskin bir örneği olarak da tanımlayabiliriz. Ütopyacı bilinç ile yaralı bilincin kesişimi ise modernleşmenin sosyal Darwinist ve

[70] Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam:1938-1950, II.Cilt*, Remzi Kitabevi, 11. Basım, İstanbul, 2011, s. 211-212; Boratav, *age*., s. 338-339.

[71] Aydemir, *age*., s.391.

rövanşist bir motivasyonla kavranması, modernleşme sürecini olumsuz etkileyebilecek halkın gelir ve eğitim gibi tahditlerin, karşı devrim endişesinin zihninde sürekli olarak yer edinmesi gibi aşırı reaksiyonlar ile karşılanmasında kendini belli etmektedir.

**Kaynaklar**

**Arşiv Kaynakları**

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara*

490-1-0-0,585.201.

490-1-0-0, 527.2113.2.

*Türkiye Sosyal Tarih Araştırmalar Vakfı (TÜSTAV) Arşivi, İstanbul*

Komintern Arşivi Döküm

CD No. 21, Klasör No: 27_36, Belge No: 131-142, 1925.

CD No. 21, Klasör No: 27_36, Belge No: 259-297, 1925.

CD No. 29, Klasör No: 3-8, Belge No: 389, 1927.

**Kitaplar, Makaleler ve Tezler**

AHMAD Feroz (2003) *The Quest for Identity*, One world Publications, Oxford.

AKBULUT Erden-TUNÇAY Mete (2013) *İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926)*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

ARENDT Hannah (2012) *Devrim Üzerine*, Çev. Onur Eylül KARA, İletişim Yayınları, İstanbul.

ASLAN Yavuz (2020) *Şark Şûrası ve Şark İli Mecmuası*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1937) *Orta Yayla*, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu, Ankara.

----------(1938) *Halk İçin İktisat Bilgisi*, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu, Ankara.

----------(1943) İptidailikten Kurtuluş, *Hep Bu Topraktan*, Sayı 2 (Eylül), s. 10-16.

----------(1943) Otarşi Değil, Yüksek Hayat Seviyesi, *Hep Bu Topraktan*, Sayı 2 (Eylül), s. 80-86.

----------(1979) *Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

----------(2011) *İkinci Adam:1938-1950*, II. Cilt, 11. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

----------(2011) *İnkılâp ve Kadro*, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul.

----------(2016) *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, 31. Basım, İstanbul.

BELGE Murat (2012) *Militarist Modernleşme: Almanya Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

BORATAV Korkut (1974) *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınları, İstanbul.

CAINE Barbara (2019) *Biyografi ve Tarih*, Çev. Müge SÖZEN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

CARLYLE Thomas (2013) *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*, Ed. David R. SORENSEN and Brent E. KINSER, Yale University Press, London.

*Cumhuriyet* (1933) Tasarruf Cemiyetinin Kongresi Toplandı, 1 Mayıs.

ÇOMAK İhsan (2016) Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi ve Burada Okuyan Türk Öğrenciler Hakkında Bir Rapor, B*ilig*, Sayı 76 (Kış), s. 87-115.

ÇULHAOĞLU Metin (1998) Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam, *Toplum ve Bilim*, Sayı 78, Güz, s. 92-102.

DUVERGER Maurice (1974) *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara.

ERGÜDER Jülide (1978) *1927 Komünist Tevkifatı: İstanbul Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma*, Birikim Yayınları, İstanbul.

ERTAN Temuçin Faik (1994) *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

----------(2020) Kadroculara Göre Birinci Dünya Savaşı, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 16, Sayı 32 (Güz), s. 617-632.

GENCER Sedat (2019) Kimliğin Bir Belirleyeni Olarak Göç ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uzanan Süreçte Bir Göçmen Çocuğu Olarak Şevket Süreyya Aydemir'in Hikayesi, *Göç ve Kültürel Etkileşim*, Sebahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 837-853.

----------(2020) *Turanca, Marksist, Kemalist, İmparatorluktan Cumhuriyet'e Bir Entelektüelin Portresi: Şevket Süreyya Aydemir*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

GEORGEON François (1996) *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, Çev. Alev ER, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

----------(2007) Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl BORA ve Murat GÜLTEKİNGİL, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, s. 23-36.

GIDDENS Anthony (1986) *The Constitution of Society*, Polity Press, 2nd Editon, Cambridge.

GÖLE Nilüfer (2007) Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl BORA ve Murat GÜLTEKINGIL, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, s. 56-67.

GÜVEN TOKER Nurdan (2019) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumla Bütünleşme Projesi Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, *History Studies*, Cilt 11, Sayı 2, s. 655-679.

İngilizlerin Oynattığı İrtica Kuklası (1925) *Orak Çekiç*, Sayı 7 (Mart), s. 1.

Kadro (1932) *Kadro*, Sayı 1 (II. Kânun), s. 3.

Kahrolsun İrtica (1925) *Orak Çekiç*, Sayı 6 (Şubat), s. 1.

KARPAT H. Kemal (2010) *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

KAYALI Kurtuluş (2017) *Türk Düşünce Dünyası'nın Bunalımı*, İletişim Yayınları, 5. Basım, İstanbul.

LÄSSIG Simone (2019) *Modern Tarihte Biyografi-Biyografide Modern Tarih Yazımı*, Çev. Canan ÖZKILIÇ, Otur Baştan Yaz Beni, Ed. Abdülhamit KIRMIZI, Küre Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 29-58.

MANNHEIM Karl (1954) *Ideology and Utopia*, Routledge and Kegan Paul Ltd., London.

MARDİN Şerif (1990) *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler I*, İletişim Yayınları, İstanbul.

NURETTİN Vâlâ (1965) *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÖZCAN Ufuk (1992) Kadro Hareketi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt. 3, Sayı 3, s. 97-130.

PAMUK Şevket (2019) *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

SHAYEGAN Daryush (1992) *Cultural Schizophrenia: Islamic Societies Confronting the West*, Çev. John Howe, Syracuse University Press, Syracuse, N.Y.

SHILS Edward (1960) Political Development in the New States (II), *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 2, Issue 4, July, s. 379-411.

SÜREYYA Şevket (1925) Diyalektik Nedir, *Aydınlık*, Sayı 29 (Kanun-ı sânî) s. 783-784.

----------(1931) *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara.

----------(1932) *Mektep Kooperatifçiliği ve Tasarruf Terbiyesi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara.

----------(1932) İnkılâbın Psikolojisi: Pesimist, *Kadro*, Sayı 1 (II. Kânun), s. 4-7.

----------(1932) İnkılâp Heyecanı: Antuziasm, *Kadro*, Sayı 2 (Şubat), s. 5-8.

----------(1932) Halk Evleri, *Kadro*, Sayı 3 (Mart), s. 35-37.

----------(1932) Plan Mefhumu Hakkında, *Kadro*, Sayı 5 (Mayıs), s. 5-12.

----------(1932) Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri, *Kadro*, Sayı 8 (Ağustos), s. 6-12.

----------(1932) İş Hasreti ve 500.000.000 liralık Türk Bütçesi, *Kadro*, Sayı 9 (Eylül), s. 4-10.

----------(1932) İç Pazar ve İktisatta Bütünlük, *Kadro*, Sayı 10 (Birinci Teşrin), s. 5-12.

----------(1932) Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz, *Kadro*, Sayı 12 (Birinci Kânun), s. 38-44.

----------(1933) *Ege Günü*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara.

----------(1933) İktisadi Devletçilik, *Kadro*, Sayı 17 (Mayıs), s. 37-45.

----------(1933) Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I, *Kadro*, Sayı 18 (Haziran), s. 5-14.

----------(1933) Yaban, *Kadro*, Sayı 18 (Haziran), s. 80-87.

----------(1933) Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II, *Kadro*, Sayı 19 (Temmuz), s. 6-16.

----------(1933) Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III, *Kadro*, Sayı 21 (Eylül), s. 5-14.

----------(1934) Biz Avrupa'nın Hayranı Değil Mirasçısıyız, *Kadro*, Sayı 29 (Mayıs), s. 43-47.

----------(1934) İsmail Hakkı Beyin Mefkûreciliği, *Kadro*, Sayı 29 (Mayıs), s. 37-43.

----------(1934) Hüseyin Cahit Bey'in Hazin Tarafı, *Kadro*, Sayı 31 (Temmuz), s. 35-41.

----------(1934-1935) Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi, *Kadro*, Sayı 35 ve 36 (İlkkânun- Son kânun), s. 8-22.

----------(2005) Lenin ve Leninizm, Çev. Elmas ŞAHİN, *Lenin ve Leninizm*, Salkımsöğüt Yayınları: Aydınlık Külliyatı-10, Ankara, s. 32-48.

TEKELİ İlhan (2007) *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

---------- ve İLKİN Selim (2010) *Cumhuriyet'in Harcı I: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, İstanbul.

TOPRAK Zafer (2020) *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

----------(2021) *Cumhuriyet ve Antropoloji*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

TUNAYA Tarık Zafer (2010) *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TUNÇAY Mete (1976) Şevket Süreyya Aydemir: "Suyun bulunması galiba yolun yitirilmesi pahasına oldu" demişti, *Milliyet Sanat*, 2 Nisan 1976, s. 3-4.

----------(1978) *Türkiye'de Sol Akımlar:1908-1925*, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, İstanbul.

TÜRKEŞ Mustafa (2007) Kadro Dergisi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Ed. Tanıl BORA ve Murat GÜLTEKİNGİL, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, s. 464-476.

ÜNVER Cennet (2007) Şevket Süreyya Aydemir, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl BORA ve Murat GÜLTEKİNGİL, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, s. 466-473.

ÜSTEL Füsun (2004) *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.